

Selçuklular Devrinde Sincar'da Bir Türkmen Beyliği: Bekçioğulları (1096-1128)

Geliş Tarihi: 15/11/2019

Kabul Tarihi:25/12/2019

Atf Bilgisi: Kayhan, Hüseyin; “Selçuklular Devrinde Sincar'da Bir Türkmen Beyliği: Bekçioğulları (1096-1128)”, *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, c.2, S.2, Aralık 2019, ss.151-158.

Hüseyin Kayhan *

Öz

Selçuklu Devleti'nin kurulduğu anlarda İran'a gelen ve devletin hizmetine girerek askeri faaliyetlerde bulunduğu anlaşılan Yıva Türkmenlerinin reisi Bekçi Bey'in oğullarından Arslantaş'ın ve Temir Yürek'in liderliğindeki gurup, Kuzey Irak'da Musul yakınlarında Sincar'da 1096'dan 1128 yılına kadar geçen 32 yıl boyunca hâkim oldular. Burada kurulan Yıva Türkmen beyliği ataları Bekçi Bey'den dolayı Bekçioğulları ismiyle anıldı. Bu beylik bir yandan Haçlı devletleri ile mücadele ederken, diğer yandan da Sultan Melikşah'ın ölümünden sonra yaşanan siyasî çözümlerde Kuzey Irak'ta devlete bağlı bir politika takip etti. Irak Selçukluları Devleti'nin kurulmasından sonra da varlığını bir müddet sürdüren bu beylik, İmâdeddin Zengi'nin Musul valiliğine atandığı zamana kadar bölgede güçlü bir şekilde hayatta kalmayı başardı.

Anahtar Kelimeler: Sincar, Arslantaş, Selçuklular, Temir Yürek, Haçlılar

A Turkmen Beyliks in Sinjar During the Seljukids Period: Bekçioğulları (1096-1128)

Abstract

The group under the leadership of Arslantash and Temir Yürek, the sons of Bekçi Bey and the head of the Yıva Turkmens, came to Iran at the time of the establishment of the Seljuk State and understood to have engaged in military activities by entering the service of the state, they dominated in Sinjar near Mousul in northern Iraq for 32 years, from 1096 to 1128. It was named as Bekçioğulları because of the ancestors of Bekçi Bey and his beylik(principality) which were founded here. While this principality was struggling with the Crusader states, on the other hand, it pursued a state-dependent policy in Northern Iraq, during the political disturbance after the death of Sultan Melikshah. After the establishment of the State of Iraqi Seljuks, this principality continued to exist for a while and managed to survive in the region until the time when Imad al-dīn Zangi was assigned as a governor of Mousul.

Keywords: Sinjar, Arslantash, Seljukids, Temir Yürek, Crusaders.

* Dr.Öğr.Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi. Orcid No:0000-0001-9036-3312. e-mail: hukaturk@hotmail.com

Giriş

Ailenin atası Bekçi'nin Selçuklu Devleti'nin kurulmasından sonra İnan'a göç eden Yıva Türkmenlerinin beyi olduğu anlaşılmaktadır. Kaynaklarda hakkında bilgi verilmemesine rağmen, özellikle oğulları vasıtasıyla onun varlığından haberdarız. Kaynaklarda Bekçi Bey'in dört oğlunun varlığı bildirilmektedir: Bunlardan birincisi, XII. asrın ilk çeyreğinde Kuzey Irak'ta Şehrızor'da kurulan Türkmen beyliğinin temellerini atan Emîr Kıfçak'ın babası ve incelediğimiz Sincar Türkmen Beyliği'nin kurucusu *Arslantaş*'tır. Oğullarından ikincisi, Sultan Alparslan ve Sultan Melikşah devirlerinde Selçuklu Devleti'ne başarıyla hizmet eden *Bekçioğlu Afşin*'dir. Üçüncü oğlu ise, 459/1066 yılında Selçuklu komutanlarından Hacib Gümüş Tegin tarafından Ahlat'ta öldürülen, ismi kaynaklarda belirtilmeyen *Türkmen beyidir*.¹ Bekçi Bey'in dördüncü oğlu ise aşağıda hakkında bilgi verilecek olan *Temir Yürek*'tir.

1. Bekçioğlu Arslantaş (1096-1098)

Arslantaş, Büyük Selçuklu Devleti'ne hizmet eden Türkmen beylerinden birisi idi. Onun hakkında ilk bilgi 471/1078 yılına aittir. Rebîulevvel 471/Eylül-Ekim 1078'de Dimaşk'ta Suriye hâkimi Atsız'ın ve kardeşinin Melik Tutuş tarafından öldürülmesine² tepki gösteren Afşin Bey, İbnu'l-Adîm'in net bir şekilde belirttiği gibi, kardeşi Arslantaş ile birlikte Melik Tutuş'un hâkimiyet sahası Kuzey Suriye'deki yerleşim yerlerine birkaç ay süren saldırılarda bulunarak Baalbek çevresindeki çiftlikleri yağmalamışlar; 10 Cemâziyelevvel 471/18 Kasım 1078'de Rafeniyye'ye ulaşarak on gün içinde Trablus'a gitmekte olan kabile ve tacirlere saldırıp mallarına el koymuşlar; Cisir kalesinde bir müddet kalıp kendilerini görmeye gelen Ebû'l-Hasan b. Munkiz'in ricası üzerine Kefertab'a saldırmama garantisi verdikten sonra Kastûn, Rafeniyye, ve Cebeli Summak'ı ele geçirerek yağmalamışlar; Cebeli Beni Uleym'e saldırmışlar; Maarratu'n-Nu'man çevresindeki kaleleri ele geçirmişlerdi. Bu yapılanları takip eden Melik Tutuş, süratle harekete geçerek bu kardeşlerin üzerine yürümüş, özellikle de Arslantaş'a ulaşmaya çalışmış ise de onun Kuzey Suriye'yi terk ederek süratle Anadolu'ya yöneldiğini haber alınca harekâtını yarıda bırakıp Dimaşk'a geri dönmüştü. Arslantaş ve Afşin saldırılarını durdurmamış, Antakya'ya yönelerek çevresinde yağmalarda bulunmuş ve haraç alarak şehre saldırmaktan vazgeçmişlerdi. Buradan da Anadolu'ya girerek doğuya doğru yönelip izlerini kaybettirmişlerdi.³

Emîr Kürboğa, Musul'u ve Sincar'ı Zilkade 489/Ekim-Kasım 1096'da Ukaylilerden Muhammed b. Muslim b. Kureyş'in elinden almıştı.⁴ Kaynaklarda belirtilmemekle birlikte, onun Sincar'ı Bekçioğlu Arslantaş'a verdiği anlaşılmaktadır. Bekçioğlu Arslantaş, kendisine iktâ edilen Sincar ve çevresine Yıva Türkmenleriyle yerleşerek hâkim olmuştu. O, 491/1097-98'de Haçlıların kuşattığı Antakya'yı kurtarması için Sultan Berkıyaruk'un emriyle harekete geçen Emîr Kürboğa'ya katılan komutanlar

¹ Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, Çev. Ö. R. Doğrul, Ankara, 1987, I, 318. Abû'l-Farac tarafından açıkça belirtildiği üzere, öldürülen bu beyin kardeşi Afşin, bu olay gelişirken sarhoş bir halde bulunan Gümüş Tegin'in üzerine saldırmış ve onu öldürerek kardeşinin intikamını almıştı. 1080 ve sonrasında Afşin ile ilgili bilgilerin aniden kesilmesi, onun bu tarihte hayatını kaybettiği şeklinde değerlendirilebilir.

² İbnu'l-Kalânîsî, *Zeyli Târîhu Dimaşk*, Nşr. H. F. Amedroz, Beyrut, 1908, 112.

³ İbnu'l-Adîm, *Zubdetu'l-Haleb min Târîhi Haleb*, Nşr. S. Dahhan, Dimaşk, 1954, II, 65-67; Sıbt İbnu'l-Cevzî, *Mir'atu'z-Zemân fi Târîhi'l-Âyân (449-499)*, Tahkik M. E. Hinn, K. M. el-Hakka, XIX. cüz, Beyrut, 2013, 345-346; F. Sümer, "Afşin", *TDVİA*, I, 440. Sıbt, bu yaşananları 472 yılı olayları içinde anlatmaktadır. Verdiği teferruatlı bilgiler ve kesin tarihler gözönünde bulundurulduğunda İbnu'l-Adîm'in belirttiği 471 yılı gerçek olarak kabul edilmelidir.

⁴ İbnu'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târîh*, çev. A. Özeydin, A. Ağırakça, *İslâm Tarihi, İbnu'l-Esir, el-Kâmil fi't-Târîh Tercümesi*, İstanbul, 1987, X, 215-216; Ebû'l-Fidâ, *Târîhu Ebû'l-Fidâ*, Tahkik: M. Dayyûb, Beyrut, 1997, II, 24-25; İbn Şeddâd, *el-A'laku'l-Hatîre fi Zikri Umerâ eş-Şâm ve'l-Cezîre*, Nşr. Yahya Abbâre, III/1, Dimaşk, 1978, 164-165; H. Şumeysânî, *Medîneti Sincâr*, Beyrut, 1983, 98; T. Yürekli, "Selçuklular döneminde Sincar", *Dinî Araştırmalar*, XI/32, Eylül-Aralık, 2008, 261.

arasında idi.⁵ İbn Hamdûn, bu olayı anlatırken onu *Araslantaş el-Bekçi* ismiyle anmaktadır.⁶ Bu durumda o, Bekçi Bey'in oğullarından birisi olmalıdır.

Arslantaş'ın adının 1098'den sonraki olaylarda geçmemesi de onun bu tarihte öldüğünü ortaya koymaktadır.

2. Arslantaşoğlu Alpi (1098-1106)

Arslantaş'ın ölümünden sonra beyliğin başına oğullarından Alpi geçmiştir. Alpi'nin 1106'da ölmeden önce Melik Rıdvân ve Artukoğlu İlgazi ile kayın pederi Musul valisi Çökürmüş'ün üzerine yaptıkları başarısızlıkla sonuçlanan sefer sırasında yaralanarak ölümü dışında hayatı hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Buna göre, Melik Rıdvân Haçlılarla savaşa karar verince Bağdad şahnesi Artukoğlu İlgazi, İspehbed Sabâve, Sincar hâkimi ve Çökürmüş'ün damadı olan Arslantaşoğlu Alpi da ona katılmışlardı. İlgazi, seferin hedefini değiştirerek onları Çökürmüş'ün üzerine yürümeye ikna etmişti. Melik Rıdvân, on bin süvariyle 499 Ramazan ayı başı/7 Mayıs 1106'da Çökürmüş'ün elinde bulunan Nusaybin üzerine yürümüştü. Muhasara sırasında kaleden atılan bir okla vurulan Alpi ağır yaralanmış ve tedavi olmak için Sincar'a dönmek zorunda kalmıştı. Bu sırada Tanza yakınlarındaki el-Hâmme'de bir kaplıcada hastalığını tedavi etmekle meşgul olan Çökürmüş, Nusaybin'e saldırıldığının haberini almış ve Musul'a hareket etmişti. Rıdvân ile kozunu paylaşmak için şehrin önünde karargâh kurmuş, onun komutanları ile haberleşerek bazı vaatlerle kendi tarafına çekmeye çalışmıştı. Diğer taraftan da Nusaybin'deki adamlarına haber göndererek, yatıştırmak için Melik Rıdvân'a hediyeler göndermelerini emretmiş, kendisi de elçi gönderip hizmetine gireceğini ve kendisine itaat arz edeceğini bildirerek onu İlgazi'ye karşı harekete geçmeye ikna etmişti. Melik Rıdvân, Çökürmüş ile anlaşmaya zorladığı İlgazi'yi, Türkmenler üzerindeki nüfuzuna güvenerek kendisini tehdit etmesi üzerine yakalatmış ve hapse attırmıştı. Buna tepki gösteren Türkmenler derhal Rıdvân'ın maiyetinden ayrılarak kuşatılan şehre kapanmışlardı. Bunun üzerine İlgazi serbest bırakılmak zorunda kalınca Türkmenler sakinleşmiş ve bölgeyi terk etmişlerdi. Orada kalmayı gereksiz gören Melik Rıdvân ise oradan ayrılarak Haleb'e geri dönmüştü. Çökürmüş, tehlikenin geçmesi üzerine kendisine ihanet eden damadından intikam almak için Sincar'a gitmiş ve şehri kuşatmıştı. Yaptıklarından pişmanlık duyan Alpi, ağır yaralı olmasına rağmen kayınpederi Çökürmüş'ün yanına gitmiş ve yaptıklarından dolayı özür dilemişti. Damadının yaralı halini gören Çökürmüş onu affederek Sincar'a geri göndermişti. Alpi şehrine döndükten az sonra vefat etmişti. Beylerinin ölümüne sebep olduklarını düşündükleri Çökürmüş'e öfkelenen Sincar halkı onu şehirlerine sokmamışlar, savunmayı sıklaştırmışlardı. Çökürmüş, Mayıs-Haziran 1106'da iki ay boyunca şehri almak için çalışmış ise de başarılı olamamıştı. Sonunda Alpi'nin amcası Temir Yürek araya girerek şehir halkı ile Çökürmüş'ün arasında barışı sağlamış, kendisi de ona tâbi olmuştu. Sincar kuşatmasını kaldıran Çökürmüş ise Musul'a geri dönmüştü.⁷ Bu andan sonra Sincar'daki beyliğin başına Temir Yürek geçmişti.

3. Bekçioğlu Temir Yürek (1106-1124)

İbn Hamdûn, Temir Yürek ismini تميرك şeklinde fetha ile harekeleyerek, İbnu'l-Esîr de harekesiz ama aynı şekilde yazmıştır. İbnu'l-Kalânîsî ise ismi تميراك şeklinde kaydetmiştir. İbn Hamdûn ve İbnu'l-Esîr'in yazdıkları doğru kabul edilmelidir. İsmi Temir Yürek değil de Temirek şeklinde yazılmasına gelince; تميريرك = تميرك Türkçe bir isim olması sebebiyle Araplar tarafından söylenişinde ve yazımında ير harfleri birbiri peşi sıra tekrar edildiği için kısaltma yapılarak *Temir*

⁵ İbnu'l-Esîr, X, 230; İbn Hamdûn, *et-Tezkiretu'l-Hamdûniyye*, 12. Cüz, Topkapı Sarayı Ktp. No: A.3/2948, 163a; İbn Haldûn, *Târîhu İbn Haldûn*, Tahkik: H. Şuhâde, S. Zekkâr, Beyrut, 2000, V, 23; H. Şumeysânî, 108; H. Kayhan, “Şehrîzor Türkmen Beyliği Kıfçakoğulları”, *Yeni Türkiye* 82 – *Ortadoğu Özel Sayısı*, Ankara, 2016, 85. İbn Hamdûn, burada Arslantaş'ı “Araslantaş el-Bekçi” ismiyle anmaktadır. Bu durumda o, Sultan Alparslan ve Sultan Melikşah devirlerinde Selçuklu Devleti'ne başarıyla hizmet etmiş olan Bekçioğlu Afşin ile kardeş olmalıdır.

⁶ İbn Hamdûn, 163a.

⁷ İbnu'l-Esîr, X, 326-327; A. Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, Ankara, 1989, 200-202; O. I. Jowzali, *Selçuklular Döneminde Musul (1057-1127)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2004, 98; H. Şumeysânî, 108-109.

Yürek ismi *Temirek* şeklinde söylenmiş ve yazılmış olmalıdır. Faruk Sümer bu ismi *Tüm Yürek* şeklinde okumuştur.⁸

a. Büyük Selçukluların Tâbiyetinde Sincar Beyliği

Temir Yürek'in beyliğinin ilk 13 yıllık devri Sultan Melikşah'ın ölümünden sonra başlayan ve etkisi Sultan Muhammed Tapar zamanında da devam eden Büyük Selçukluların batıdaki dağılımının düzeltilmeye çalışıldığı dönemdir. Bu mücadeleli dönemde Haçlılar bahane edilerek Irak ve ötesinde devletin kaybettiği merkeziyetçi hâkimiyet tekrar oluşturulmaya çalışıldı ise de feodal yapılanmalar kontrol edilemediği için başarılı olunamadı. Feodal yapılanmalardan birisi olan Sincar'daki Bekçiogulları Beyliği bu dönemde Sultan Muhammed Tapar'a bağlı bir politika takip etti.

Sultan Muhammed Tapar, kendisinden önceki politikanın takipçisi olarak Musul'u batıdaki ülkelerde uyguladığı politik manevraların merkezi yapmış, bu durum Sincar'ı stratejik bir merkez haline getirmişti. Nitekim, Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan'ın 500/1106-1107'deki politik ve askerî manevrası sırasında Emîr Çavlı Sincar'ı askerî bir merkez haline getirmişti. I. Kılıç Arslan'ın ordusu ile bölgeye gelmek üzere hareket ettiğinin haberini alan Çavlı, Musul'dan Sincâr'a gidip, savaş ağırlıklarını buraya bırakmıştı. Artukoğlu İlgazi ve Çökürmüş'ün askerlerinden 4 bin süvarilik bir askeri gurup ta kendisine katılmıştı.⁹

Çavlı, Çökürmüş ve Kılıç Arslan'ı ortadan kaldırdıktan sonra güçlenmiş ve Sultan Muhammed Tapar'ın batıdaki politik hamlelerinin uygulayıcısı haline gelmişti. Onu teşvik etmek için de eski bir Türk geleneğine göre, ele geçireceği bütün beldelerin idaresini ona bırakmıştı. Çavlı, kısa sürede büyük başarılar ulaşmasının da getirdiği özgüven ile kendisini feodal bir hükümdar gibi görmeye başlamış ve bunun sonucu olarak da bazı politik hamlelere başlamıştı. İlk olarak hâkimiyet alanlarını genişletmesi sonucu elde ettiği maddî kazançlardan sultana hiçbir şey göndermemiş, kaynaklara göre bu durum ilişkilerinin bozulmasına sebep olmuştu. İkinci olarak da sultanı zor durumda bırakmak için Hille Emîri Seyfuddevle Sadaka'yı sultana karşı kışkırtarak asi haline getirmişti. Sultan, Sadaka'nın üzerine yürümek niyetiyle Bağdad'a gelince, haber gönderip askerleriyle beraber kendisine katılması emrini vermesine rağmen Çavlı bu emre uymamış, tepkisini açıkça göstermişti. Bunun üzerine sultan, Sadaka'yı yenilgiye uğratarak öldürdükten sonra komutanlarına Musul üzerine yürüyerek Çavlı'yı oradan uzaklaştırmaları emrini vermişti. Selçuklu ordusu Musul'a varıp şehri kuşatmaya başlayınca, şehirden ayrılan Çavlı çevresindeki Selçuklu komutanları ve Türkmen beyleri ile ittifak kurma arayışına girmişti. İlk olarak Urfa Haçlı Kontu I. Baudouin (1098-1110) ile anlaşmış, sonrasında İlgazi'yi yanına çekmek için Nusaybin'e hareket etmişti. O, İlgazi ile haberleşip ondan kendisine katılmasını istemiş ise de İlgazi ona katılmamış, Nusaybin'den ayrılarak Mardin'e gitmişti. Nusaybin'in korunması görevini de oğluna vermişti. Çavlı bunları duyunca Nusaybin'e gitmekten vazgeçip Dârâ'ya yönelmiş, İlgazi'ye ikinci defa elçi gönderip sultana karşı iş birliği çağrısını yenilemişti. Daha fazla direnemeyeceğini gören İlgazi, Çavlı'ya katılmış ve birlikte Sincar'ı kuşatmışlardı. Şehrini savunan Temir Yürek ise tavizsiz bir şekilde onlarla mücadele etmişti. Çavlı ve İlgazi bu müstahkem şehri savaşıla alamayacaklarını görünce kuşatmayı kaldırıp Rahbe'ye çekilmişlerdi. Çavlı'dan oldukça korkan İlgazi ona karşı hislerini belli etmeyerek bir müddet onu oyalamış ve sonunda bir gece fırsatını bularak gizlice Nusaybin'e kaçmıştı (502/1108-1109).¹⁰

Sincar, Haçlılarla yürütülen mücadelelerde önemli bir merkezdi. Nitekim, Sultan Muhammed Tapar'ın emri ile aralarında Bekçiyye emirlerinin de bulunduğu Türk komutanları Melik Mesud ve Mevdud'un komutasında 505/1111-1112 tarihinde Haçlılarla savaşmak üzere harekete geçtiklerinde Sincar'da toplanmışlar ve buradan Urfa'ya ilerlemişlerdi. Haçlıların elindeki birkaç kaleyi aldıktan sonra Urfa'yı bir süre kuşatma altına almışlarsa da şehri ele geçirmeleri mümkün olmamıştı.¹¹

Haçlılarla mücadelede etkin bir görev üstlendiği anlaşılan Temir Yürek, 1113'te Kudüs kralı I. Baudouin'in (1110-1128) üzerine yapılan sefere katılmıştı. Kral Baudouin'in Dimaşk'a sürekli baskınlar düzenleyip yağmalarda bulunması, ikmal yollarını kesmesi üzerine şehirde yiyecek

⁸ F. Sümer, *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları – II*, İstanbul, 1999, 612, 680.

⁹ İbnu'l-Esîr, X, 342.

¹⁰ İbnu'l-Esîr, X, 365-368.

¹¹ İbnu'l-Esîr, X, 388.

maddeleri azalmış ve fiyatlar çok artmıştı. Bunun üzerine Dimaşk hâkimi Tuğtekin, Musul valisi Emir Mevdûd'a elçi gönderip durumu bildirmiş ve ondan yardım istemişti. Harekete geçen Mevdûd, yanında Temir Yürek ve İlgazi'nin oğlu Ayaz'ın da bulunduğu kalabalık bir orduyla 18 Mayıs 1113'te Fırat'ı geçerek Haçlıların üzerine yürümüştü. Bunlar Tuğtekin'in ordusu ile Selemiye'de bir araya gelip Baudouin ile savaşmak için Ürdün'e doğru yola çıkmışlar, Taberiyye Gölü yakınlarında el-Ukhuvâne denilen yerde Baudouin, Joscelyn ve diğer Haçlı komutanlarından oluşan ordu ile 30 Haziran 1113 günü savaşa girişmişlerdi. Bozguna uğrayan Haçlılar oldukça fazla ölü, yaralı ve esir vermişlerdi. Esir alınanlar arasında Kral Baudouin de vardı, fakat tanınmadığı için silâhı alınıp salıverilmiş ve böylece kurtulmuştu. Haçlı ordusundan kalan kılıç artıkları Taberiyye'nin arkasındaki dar bir boğaza çekilmişler, yardıma gelen Trablus ve Antakya kuvvetleri ile birleşip tekrar savaşa dönmüşlerdi. Kuşatılan Haçlılar Taberiyye'nin batısındaki dağa çıkıp yirmi altı gün orada kalmışlar, ovaya inip bir meydan savaşına cesaret edememişlerdi. Bunun üzerine beklemeyi yararsız bulan Türkler geri çekilmişler ve Baysan'a gitmişler, Kudüs ile Akkâ arasındaki Haçlı şehirlerini yağma ve tahrip etmişlerdi. Uzun süre ülkelerinden uzakta kaldıkları için ikmal yapamadıklarından geri dönüp Merc-i Suffer'de konaklamışlar, Emir Mevdud ilkbaharda tekrar buluşmak üzere askerlerine geri dönüp istirahat etmeleri iznini vermişti. Kendisi de yakın adamlarıyla 5 Eylül 1113'de Dimaşk'a gitmiş, birkaç gün sonra Tuğtekin ile kıldığı Cuma namazında bir bâtininin saldırısı sonucu hayatını kaybetmişti. Mevdud'un naaşı Dimaşk'ta toprağa verilmiş, yanında bulunan hazine ve ordunun ağırlıkları Temir Yürek tarafından sultana gönderilmişti.¹²

Sultan Muhammed Tapar, Emîr Mevdud'un öldürülmesi üzerine 508/1114-1115'te Emîr Aksungur Porsukî'yi Musul ve civarına vali tayin etmiş, oğlu Melik Mes'ud'u da Haçlılara karşı savaşması için görevlendirmiş, diğer Selçuklu komutanlarına da bu mücadeleye destek vermeleri yönünde emirler göndermişti. Musul'a giderek yeni görevine başlayan Aksungur Porsukî'ye Temir Yürek ve İmâdeddin Zengi başta olmak üzere diğer birçok komutanlar katılmışlardı. Porsukî 15 bin süvari ile Urfa'ya gitmiş ve Zilhicce 508/Nisan-Mayıs 1115'te şehri kuşatmıştı. Şehri Haçlıların elinden almak için iki ayı aşan bir süre mücadele etmişlerse de başarılı olamamıştı. Lojistik destek alamadığı için yiyecek sıkıntısının baş göstermesi üzerine kuşatmayı kaldırmak zorunda kalmıştı. Geri çekilirken de Urfa'nın çevresindeki yerleşim yerleri Suruc ve Sumeysat'ı tahrip etmişti.¹³

1115'ten sonraki olaylarda Temir Yürek'in dışında Sincar Beyliği'ne bağlı Bekciyye Emîrleri denilen komutanlar ön plana çıkmaktadır. Faruk Sümer, bunları Bağdad'da sultanlara ve büyük emîrlere ait sarayların, köşklere, kışlaların korunmasından sorumlu askerlerin komutanları olarak göstererek¹⁴ yanlıya düşmüştür. Oysaki bunlar, Bekçi Bey'in torunu Arslantaşoğlu Yaruk Bey'in 1128'de Halep ve çevresinde kurduğu Yarukoğulları Türkmen Beyliği'nde yetişen Yarukiyye Emîrleri gibi gulâmlar idiler.¹⁵

1118'de Sultan Muhammed Tapar'ın ölümünden sonra Büyük Selçuklular Devleti tahtına oturan oğlu Sultan Mahmud, devlette önemli bir etkinliğe sahip olan Emir Mengüpars'ı Bağdad şahneliğine tayin etmişti. Sultanın yanından uzaklaşmak istemeyen Emir Mengüpars, üvey oğlu Emîr Hüseyin b. Özbek'i nâib tayin ederek kendi yerine Bağdad'a göndermişti. Emîr Hüseyin b. Özbek, yanında aralarında Bekciyye emirlerinin de bulunduğu komutanlarıyla sultanın yanından ayrılıp Bağdad'a hareket edince, gelişmeleri yakından takip eden eski şahne Aksungur Porsukî onun Bağdad'a gelmemesi için duruma müdahale etmişti. Halife Mustahzir Billah'a müracaat ederek, bu atamaya

¹² İbnu'l-Esîr, X, 395-396; İbnu'l-Kalânîsî, *Zeyli Târîhu Dimaşk*, Nşr. H. F. Amedroz, Beyrut, 1908, 185; Fulcher of Chartres, *A History of The Expedition to Jerusalem 1095-1127*, Eng. tr. F. Rita Ryan, Knoxville, 1969, 205-207; Albert of Aachen, *Historia Ierosolimitana, History of The Journey to Jerusalem*, Eng. tr. Susan B. Edginton, New York, 2007, 837-841; Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, Çev. H. D. Andreasyan, Ankara, 1987, 249-250; Ebû'l-Fidâ, II, 46-47; Anonim Süryani Vekayinamesi, *Târîhu'r-Ruhâvî el-Mechul (1234)*, Süryaniceden çev. A. Abouna, Bağdad, 1986, 96-98; S. Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Çev. F. Işıltan, Ankara, 1987, II, 104; C. Alptekin, *Dimaşk Atabegliği (Tog-Teginliler)*, İstanbul, 1985, 47; A. Özaydın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, Ankara, 1990, 118-123.

¹³ İbnu'l-Esîr, X, 399; H. Şumeysânî, 111.

¹⁴ Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) – Tarihleri, Boy Teşkilâtı, Destanları*, İstanbul, 1980, 132.

¹⁵ İbnu'l-Adîm, *Bugyetu't-Taleb fî Târîhi Haleb*, Kısmen Çev. Ali Sevim, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi, İbnu'l-Adîm, Bugyetu't-Taleb fî Târîhi Haleb (Seçmeler)*, Ankara, 1982, 180, 181-182..

itiraz ettiğini, sultandan gelecek emre kadar beklemesi için Hüseyin'e emir vermesini sağlamıştı. Hüseyin halifenin isteğini reddedince, Porsukî onun üzerine yürümüş ve yenilgiye uğratmış, kaçmak zorunda bırakmıştı (Rebûlevvel 512/Haziran-Temmuz 1118).¹⁶

Aksungur Porsukî, Cemâziyelevvel 512/Ağustos-Eylül 1118'de Dubeys b. Sadaka'yı uzaklaştırmak için Hille üzerine yürümüştü. Bu sırada Melik Mesud isyan ederek ordusuyla Irak'a doğru ilerlediğinde yanında Temir Yürek de vardı. Porsukî onların yaklaştığını duyunca korkmuş ve çekilmişti.¹⁷

Sultan Mahmûd, amcası Melik Sancar ile 2 Cemâziyelevvel 513/11 Ağustos 1119 tarihinde Sâve yakınlarında savaştığında yanında Bekçiye emîrleri de vardı. Bilindiği üzere, bu savaşı Sancar kazanmıştı.¹⁸

b. Irak Selçuklularının Tâbiyetinde Sincar Beyliği

Temir Yürek'in iktidarının son beş yılı Irak Selçukluları Devleti'ne tâbi olduğu dönemdir. Sincar Beyliği, bu devirde Irak Selçukluları Devleti'nin yaşadığı iç meselelerden etkilenmiş ve her seferinde kendisini bunların içinde bulmuştu. Bu dönemde Sincar Beyliği'nin adının geçtiği olayları ise şu şekilde sıralamak mümkündür:

Sultan Mahmûd, Safer 515/Nisan-Mayıs 1121'de Musul ve çevresiyle el-Cezîre ve Sincar gibi ona bağlı olan yerleri Emîr Aksungur Porsukî'ye iktâ etmişti.¹⁹

Sultan Mahmud, Safer 516/Nisan-Mayıs 1122'de Bağdad'dan ayrılınca Dubeys, Halife Musterid'i zor durumda bırakmıştı. Bunun üzerine halifenin isteği ile Porsukî, Dubeys'in üzerine yürümüş ve Fırat'ın doğu sahilinde Beşir nehri yakınında savaşmıştı. Bekçiye emîrllerinden İsmail'in de bulunduğu sol cenahında bozulma başladığını gören Aksungur Porsukî geri çekilerek 2 Rebûlâhir/10 Haziran 1122 günü Bağdad'a girmişti.²⁰

Dubeys b. Sadaka'nın Bağdad'a saldıracağı haberi gelince metbûu Sultan Mahmud'dan yardım istemek yerine bizzat harekete geçen Halife Mustersid, Muharrem 517/1 Mart 1123 tarihinde şehrin dışına çıkarak karargâh kurmuş ve Porsukî ile diğer Selçuklu komutanlarını yanına çağırılmıştı. Onun çağırısına uyarak yardıma gelen komutanlar arasında Emîr Ebû'l-Bekçi ve diğer Bekçiye emîrleri de bulunmaktaydı. el-Nîl'de yapılan kanlı savaşta Halife Mustersid'in ordusunun sağ kolunda Bekçiye emîrleri de bulunmaktaydı. Bunlar kahramanca savaşmışlar, Dubeys b. Sadaka'nın ordusunu yenilgiye uğratmışlardı. Emîr Ebû'l-Bekçi'nin yeğeni de savaşta hayatını kaybetmişti.²¹

c. Temir Yürek'in Ölümü ve Tarihi Şahsiyeti

Temir Yürek, 517/1123-1124 yılında öldü.²² O, takip ettiği akılcı politikalarla beyliği yönettiği 18 yıl boyunca Büyük Selçuklular ve peşinden de Irak Selçukluları'nın iç mücadelelerinde, Selçukluların tarafında olmak suretiyle sultanların tepkisini kendisinden ve beyliğinden uzak tutmayı başararak Kuzey Irak gibi oldukça hareketli bir coğrafyada varlığını devam ettirebildi.

4. Arslantaşoğlu Yaruk Bey (1124-1128)

Beylik, Temir Yürek'in 1124'teki ölümünden sonra İmâdeddin Zengi'nin Musul atabeyliğine tayin edilerek Sincar'a hâkim olduğu 1 Muharrem 522/6 Ocak 1128²³ tarihine kadar geçen üç buçuk yıl boyunca ayakta kalabildi. Bu zamanda beyliğin başında kimin bulunduğu kaynaklarda belirtilmemekle birlikte, bu kişinin 1128'de İmâdeddin Zengi tarafından Sincar'dan Haleb'e bir kısım Yıva

¹⁶ İbnu'l-Esîr, X, 425.

¹⁷ İbnu'l-Esîr, X, 428.

¹⁸ İbnu'l-Esîr, X, 437.

¹⁹ İbnu'l-Esîr, X, 465; Ebû'l-Fidâ, II, 59.

²⁰ İbnu'l-Esîr, X, 473-474; İbnu'l-Esîr, *et-Târîhu'l-Bâhir fî Devleti'l-Atabekiyye*, Nşr. A. A. Tolaymat, Kahire, 1963, 28-29; İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam fî Târîhi'l-Mulûk ve'l-Umem*, 10 Cild, Haydarabad, 1357, IX, 242-245; H. Kayhan, *Irak Selçukluları (514-590/1120-1194)*, Konya, 2001, 53-56.

²¹ İbnu'l-Esîr, X, 481-482.

²² İbn Hamdûn, 170a.

²³ İbnu'l-Esîr, X, 513.

Türkmenleriyle birlikte gönderilerek mecburi iskâna tabi tutulan Arslantaşoğlu Yaruk Bey²⁴ olduğu tahmin edilebilir. Nitekim, Selçuklu tarihinin ilk anlarından itibaren Türkmenlerin Ortadoğu'daki İslâm ülkelerinde mecburi iskâna tâbi tutuldukları görülmektedir ki, Melik İbrahim Yınal'ın 450/1058-1059'da Tuğrul Bey'e isyan ettiğinde, desteğini sağladığı Türkmenlere, sultan olduğu takdirde kendilerine yurtlarını bırakıp Irak ya da başka yerlere gitmelerini emretmeyeceği yolunda yemin etmesi de bunu göstermektedir.²⁵

Bu dönemde Yaruk Bey'den bahsedilmemesinin sebebi, Atabey Aksungur Porsukî'nin Musul ve çevresinde kontrolü tamamen ele alarak Bekçioğullarına hareket sahası bırakmaması olabilir. Bu dönemde Irak Selçukluları Devleti'nin içinde bulunduğu siyasî karışıklıkta Selçuklu melikleri, komutanları, Abbasî Halifesi Mustersîd ve Hille Şî Mezyedî Emîri Dubeys b. Sadaka'nın birbirleriyle mücadeleleri alevlenmişti. Bekçioğulları Beyliği, Selçuklu baskısını kırmak için bu mücadelede Abbasî Halifelîği'nin tarafını tutmuş gibi görünmektedir. Nitekim, Melik Tuğrul ve onunla müttefik olan Dubeys b. Sadaka'nın Sultan Mahmud'a isyan ederek 1125'te Irak'a yürümleri üzerine, Halife Mustersîd mevcut tâbilik-metbûluk anlaşmasına uygun düşmeyecek bir şekilde, sultana bildirmeden harekete geçmiş ve bir kısım Selçuklu komutanlarına, bu arada da Bekçiyye emîrlere haberler göndererek onları Bağdad'ı savunmak için yardıma çağırılmıştı. İçlerinde Yıva Türkmenlerinin de bulunduğu yardıma gelen 12 bin asker caydırıcı bir güç oluşturmuş ve isyancılar amaçlarına ulaşmadan Irak'ı terk etmek zorunda kalmışlardı (Safer 519/Mart 1125).²⁶

Porsukî'nin oğlu İzzeddîn Mes'ûd'un 521/1127'de Rahbe'de ölümü sonrasında yerine İmâdeddîn Zengi atabey olarak Musul valiliğine tayin edilmişti. Zengi, Ramazan 521/Eylül-Ekim 1127'de Musul'a girerek idari düzenlemeler yapmış, Çavlı'yı da Rahbe'ye göndermişti. Diğer taraftan da Musul'un çevresindeki kaleleri süratle kontrolü altına almaya başlamış, Nusaybin'e hâkim olduktan sonra Sincâr'a gitmişti. Yaruk Bey direnmenin faydasız olduğunu görünce Zengi ile anlaşıp Sincâr'ı ona teslim etmek zorunda kalmıştı.²⁷ Böylece Bekçioğulları Beyliği'nin Sincâr'daki hâkimiyeti sona ermişti.

Zengi ile yapılan anlaşmada Sincâr'da yaşayan halkın ve Yıva Türkmenlerinin can-mal güvenliğinin garanti altına alındığını, Yaruk Bey'in liderliğindeki bir kısım Yıva Türkmeninin de Haçlılarla mücadele etmeleri için Halep çevresinde mecburi iskâna tabi tutulmuş olduklarını tahmin edebiliriz.

Sincâr'da Bekçioğulları Beyliği sona erdikten sonra Arslantaş'ın oğullarından Kıfçak Bey'in, Zengi'nin hâkimiyet alanının dışında Musul'un güney-doğusunda Şehrîzor'da yeni bir beylik kurduğu görülmektedir.²⁸ Bu beylik XIII. yüzyılın başlarına kadar burada varlığını devam ettirmeyi başarmıştı.

Sonuç

Görüldüğü üzere, Selçuklu Devleti'nin kurulduğu zamana kadar ulaşan eski bir geçmişe sahip olan Bekçioğulları, 1096 yılında Kuzey Irak'ta Musul yakınlarında Sincâr'da bir beylik kurmuşlardı. 1128'de İmâdeddîn Zengi'nin Irak Selçukluları tarafından vali olarak atanmasından sonra beyliğin buradaki siyasî varlığı sona ermişti. Buna rağmen, beyliğin kollarından biri Zengi tarafından Yaruk Bey liderliğinde Halep yakınlarına yerleştirilerek burada yeni bir beylik kurmuş ve 1232 tarihine kadar varlığını sürdürmüştü. Beyliğin diğer bir kolu ise, Arslantaşoğlu Kıfçak Bey liderliğinde Şehrîzor'da siyasî bir yapılanma gerçekleştirerek yeni bir beylik kurmuş ve XIII. yüzyılın başlarına kadar hayatta kalmayı başarmıştı.

²⁴ İbn Hallikân, *Vefayâtu'l-Âyân*, Tahkik: İhsan Abbas, Beyrut, 1978, VI, 117.

²⁵ Sıbt İbnu'l-Cevzî, XIX, 61.

²⁶ İbnu'l-Esîr, X, 495-496; H. Kayhan, 73-76.

²⁷ İbnu'l-Esîr, X, 508-511; Ebû'l-Fidâ, II, 62.

²⁸ Bu beylik hakkında şu çalışmaya bkz. H. Kayhan, "Şehrîzor Türkmen Beyliği Kıfçakoğulları", *Yeni Türkiye* 82 – Ortadoğu Özel Sayısı, Ankara, 2016, 85-89.

Kaynakça

- Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, Çev. Ö. R. Doğrul, 2 Cild, Ankara, 1987.
- Albert of Aachen, *Historia Ierosolimitana, History of The Journey to Jerusalem*, Eng. tr. Susan B. Edginton, New York, 2007.
- Alptekin, C., *Dimaşk Atabegliği (Tog-Teginliler)*, İstanbul, 1985.
- Anonim Süryani Vekayinamesi, *Târîhu 'r-Ruhâvî el-Mechul (1234)*, Süryaniceden çev. A. Abouna, Bağdad, 1986.
- Ebû'l-Fidâ, *Târîhu Ebû'l-Fidâ*, Tahkik: M. Dayyûb, 2 Cild, Beyrut, 1997.
- Fulcher of Chartres, *A History of The Expedition to Jerusalem 1095-1127*, Eng. tr. F. Rita Ryan, Knoxville, 1969.
- İbn Haldûn, *Târîhu İbn Haldûn*, Tahkik: H. Şuhâde, S. Zekkâr, 8 Cild, Beyrut, 2000.
- İbn Hallikân, *Vefâyâtü'l-Â'yân*, Tahkik: İhsan Abbas, Beyrut, 1978.
- İbn Hamdûn, *et-Tezkîretü'l-Hamdûniyye*, 12. Cüz, Topkapı Sarayı Ktp. No: A.3/2948.
- İbn Şeddâd, *el-A'laku'l-Hatîre fî Zikri Umerâ eş-Şâm ve'l-Cezîre*, Nşr. Yahya Abbâre, III/1, Dimaşk, 1978.
- İbnu'l-Adîm, *Bugyetü't-Taleb fî Târîhi Haleb*, Kısmen Çev. Ali Sevim, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi, İbnu'l-Adîm, Bugyetü't-Taleb fî Târîhi Haleb (Seçmeler)*, Ankara, 1982.
- İbnu'l-Adîm, *Zubdetü'l-Haleb min Târîhi Haleb*, Nşr. S. Dahhan, Dimaşk, II, 1954.
- İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam fî Târîhi'l-Mulûk ve'l-Umem*, 10 Cild, Haydarabad, 1357.
- İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-Târîh*, Çev. A. Özeydın, A. Ağırakça, *İslâm Tarihi, İbnu'l-Esîr, el-Kâmil fî't-Târîh Tercümesi*, 12 Cild, İstanbul, 1987.
- İbnu'l-Esîr, *et-Târîhu'l-Bâhir fî Devleti'l-Atabekiyye*, Nşr. A. A. Tolaymat, Kahire, 1963.
- İbnu'l-Kalânîsî, *Zeyli Târîhu Dimaşk*, Nşr. H. F. Amedroz, Beyrut, 1908.
- Jowzali, O. I., *Selçuklular Döneminde Musul (1057-1127)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2004.
- Kayhan, H., *Irak Selçukluları (514-590/1120-1194)*, Konya, 2001.
- Kayhan, H., “Şehrizor Türkmen Beyliği Kıfçakoğulları”, *Yeni Türkiye 82 – Ortadoğu Özel Sayısı*, Ankara, 2016, 85-89.
- Özeydın, A., *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, Ankara, 1990.
- Runciman, S., *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3 cild, Çev. F. Işıltan, Ankara, 1987.
- Sevim, A., *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, Ankara, 1989.
- Sıbt İbnu'l-Cevzî, *Mir'atu'z-Zemân fî Târîhi'l-Âyân (449-499)*, Tahkik M. E. Hinn, K. M. el-Hakka, XIX. cüz, Beyrut, 2013.
- Sümer, F., “Afşin”, *TDVİA*, I, 440-441.
- Sümer, F., *Oğuzlar (Türkmenler) – Tarihleri, Boy Teşkilâtı, Destanları*, İstanbul, 1980.
- Sümer, F., *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları – II*, İstanbul, 1999.
- Şumeysânî, H., *Medîneti Sincâr*, Beyrut, 1983.
- Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, Çev. H. D. Andreasyan, Ankara, 1987.
- Yürekli, T., “Selçuklular döneminde Sincar”, *Dinî Araştırmalar*, XI/32, Eylül-Aralık, 2008, 259-262.